

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора наук з фізичного виховання та спорту, професора Пангелової Н.Є. на дисертаційну роботу Пічуріна Валерія Васильовича за темою «Теоретико-методичні основи психофізичної підготовки студентів інженерних спеціальностей у процесі фізичного виховання», поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення.

Актуальність теми. В умовах сьогодення для України особливого значення набуває питання забезпечення виробничого комплексу України кваліфікованими кадрами, здатними ефективно виконувати професійні дії в умовах максимального психічного й фізичного навантаження. Повною мірою це стосується умов трудової діяльності інженерів залізничного транспорту, що потребує оптимізації процесу психічної й фізичної підготовки майбутніх фахівців цієї галузі.

Проблемі вдосконалення професійно-прикладної фізичної підготовки студентів в процесі фізичної підготовки в умовах закладів вищої освіти була присвячена значна кількість досліджень (Л.П. Пилипей 2011; О.М. Ольховий, 2013; Т.Ю. Круцевич, 2017; В.О. Кашуба, 2019; Н.В. Москаленко, 2019; І.О. Асаулюк, 2020 та ін.)

Водночас, питання оптимізації психофізичної підготовки студентів, яка передбачає формування низки професійно значущих рис особистості, психічних процесів, психофізіологічних проявлень у відповідності з вимогами певної професійної діяльності, не було предметом спеціальних досліджень, у літературних джерелах присутні лише дані фрагментарних досліджень. Це обумовлює необхідність обґрунтування й розробки теоретико-методичних засада психофізичної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності в процесі фізичного виховання.

Вищезазначене дозволяє говорити про те, що тема дисертаційного дослідження Пічуріна Валерія Васильовича є актуальною і своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри фізичного виховання Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна на 2006–2010 рр. за темою «Теоретико-методологічні та педагогічні основи психологічної і психофізичної підготовки студентів в процесі фізичного виховання», та згідно Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за темою 3.6 «Науково-теоретичні основи інноваційних технологій у фізичному вихованні різних груп населення» (номер державної реєстрації 0111U001169); державної бюджетної науково-дослідної теми Міністерства освіти і науки України «Розробка та реалізація оздоровчих інноваційних технологій у фізичному вихованні різних груп населення» (номер державної реєстрації 0116U003476) на 2016–2017 рр.; тематичного плану наукових досліджень Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту на 2016–2020 рр. за темою «Науково-теоретичні засади вдосконалення процесу фізичного виховання різних груп населення» (номер державної реєстрації 0116U003010). Роль автора, як співвиконавця, полягала в розробці теоретико-методологічних основ психофізичної підготовки у фізичному вихованні студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Результати дослідження мають об'єктивний характер за кількістю досліджуваних, адекватністю застосованих методів дослідження встановленим завданням.

Аналіз літературних джерел проводився з метою визначення проблеми дослідження, формування гіпотези, визначення теоретико-методологічних та професійних передумов концепції психофізичної підготовки особистості в процесі фізичного виховання. Так, зокрема, було вивчено літературні

джерела, у яких психофізична підготовка визначалася як об'єкт наукових досліджень. Особлива увага приділялась вивченню робіт, присвячених дослідженню професійно-прикладної фізичної підготовки.

Педагогічне спостереження проводилось з метою аналізу якості проведення навчальних занять з предмету «Фізичне виховання».

Опитування викладачів кафедр фізичного виховання закладів вищої освіти здійснювалось для визначення найбільш раціональних засобів психофізичної підготовки та їх розподілу в процесі навчальних занять з фізичного виховання.

Методи психологічної діагностики застосовувались для встановлення рівня сформованості низки рис особистості, психічних процесів, складових психомоторики. Серед методик цієї групи використано: для визначення рівня розвитку вибіркової уваги – тест Мюнстерберга; для діагностики концентрації і стійкості уваги – коректурна проба Бурдона; для оцінки реактивної і особистісної тривожності – шкала оцінки рівня реактивної та особистісної тривожності (Ч. Д. Спілбергер, Ю. Л. Ханін); для визначення рівня суб'єктивного контролю – опитувальник рівня суб'єктивного контролю, розроблений Є. Ф. Бажиним на основі шкали локусу контролю Д. Роттера; для психологічної діагностики рис (характеристик) особистості – тест Кеттелла; при діагностиці толерантності до невизначеності – опитувальник PCRS (Personal change readiness survey), адаптований Н. А. Бажановим і Г. Л. Бардієр; для вивчення копінг-стратегій – методика для психологічної діагностики копінг-механізмів Е. Неім в інтерпретації Л. І. Вассермана; для діагностики рівня розвитку життєстійкості – тест життєстійкості С. Мадді, модифікований Д. О. Леонтьєвим і О. І. Рассказовою.

Для оцінки фізичної підготовленості студентів використовувалось педагогічне тестування із застосуванням випробувань, запропонованих у Державних тестах і нормативах оцінки фізичної підготовленості населення України. Оцінка швидкості у діях і вестибулярної стійкості у студентів виконувалася з використанням тестів, запропонованих В. Л. Маріщук: для

оцінки швидкості в діях – «удари баскетбольним м'ячем в коло»; для оцінки вестибулярних реакцій – біг на 25 м з одночасним виконанням 5 поворотів і стійкість після перекидів.

Одним із основних методів дослідження був педагогічний експеримент, який складався з констатувального та формувального експериментів. Констатувальний експеримент було проведено з метою отримання вихідних даних про рівень фізичних якостей та психологічних характеристик студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту.

Метою формувального експерименту було впровадження та перевірка ефективності авторської концепції психофізичної підготовки студентів.

Для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних та якісних залежностей між явищами та процесами, що досліджувались, було використано методи математичної статистики. Статистична обробка результатів діагностики виконувалася із застосуванням загальноприйнятих методів, які розроблені в MS Excel для ПК, а також за допомогою пакету статистичних програм SPSS 10.0 for Windows.

Мета дослідження – науково обґрунтувати та розробити теоретико-методологічні основи психофізичної підготовки студентів інженерних спеціальностей у процесі фізичного виховання (на прикладі закладів вищої освіти залізничного транспорту) для підвищення рівня їх готовності до професійної діяльності в умовах виробництва.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз сучасного стану розробки у теорії фізичного виховання проблеми психофізичної підготовки до професійної діяльності.
2. Визначити теоретико-методологічні передумови впровадження психофізичної підготовки у процес фізичного виховання студентів.
3. Дослідити рівень розвитку фізичних якостей та особливості психологічних характеристик студентів основного та спортивного відділень закладів вищої освіти залізничного транспорту.

4. Визначити наявність та інформативну значущість взаємозв'язків основних компонентів фізичних якостей та психологічних характеристик студентів.

5. Розробити концепцію психофізичної підготовки студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту в процесі фізичного виховання.

6. Визначити організаційно-педагогічні умови реалізації концепції психофізичної підготовки студентів у процесі фізичного виховання та перевірити їх ефективність.

Наукова новизна полягає в тому, що:

– вперше з позиції дослідження теоретико-методологічних, професійних та педагогічних передумов здійснено обґрунтування та розробку психофізичної підготовки як складової фізичного виховання студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту, яка спрямована на вирішення завдань підвищення готовності до професійної діяльності;

– вперше науково обґрунтовано та розроблено концепцію психофізичної підготовки студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту, яка спрямована на підвищення рівня готовності студентів до професійної діяльності. Структурними елементами концепції є: передумови, мета, завдання, принципи, напрями впливу на сферу психофізичної підготовленості, організаційно-педагогічні умови, етапи впровадження, визначені компоненти готовності до професійної діяльності та критерії ефективності;

– вперше запропоновано новий підхід до визначення змісту поняття «психофізична підготовка», яка розглядається як складова фізичного виховання, спеціалізована стосовно психологічних і психофізичних особливостей майбутньої професійної діяльності студентів;

– вперше при порівняльному аналізі сформованості складових особистості студентів, які займаються в основному та спортивному відділеннях, встановлено, що у студентів спортивного відділення відбувається більш інтенсивне формування низки професійно значущих для

залізничного транспорту факторів особистості, у порівнянні із студентами основного відділення, що пов'язано з більш високим рівнем загальної та спеціальної фізичної підготовленості;

– вперше доведено залежність між фізичною та психофізичною підготовленістю студентів, яка виявляється в тому, що зростання загального рівня їх фізичної підготовленості (особливо координаційних здібностей) сприяє покращенню показників вибіркової, концентрації та стійкості уваги, а також – зниженню рівня особистісної тривожності;

– вперше виявлено суттєвий позитивний вплив засобів психофізичної підготовки в процесі фізичного виховання на формування у студентів низки професійно значущих рис особистості (емоційної стійкості, високої нормативності поведінки, впевненості в собі, високого рівня самоконтролю, адекватності самооцінки); адаптивних і відносно адаптивних когнітивних і поведінкових копінг-стратегій; таких складових толерантності до невизначеності, як «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «толерантність до двозначності»; зниження високого рівня особистісної тривожності;

– дістали подальшого розвитку сучасні уявлення щодо професійно-прикладної фізичної підготовки студентів, наявні напрацювання щодо особливостей використання фізичних вправ при формуванні особистої фізичної культури;

– доповнено дані про рівень фізичної підготовленості студентів; сформованості у них: життєстійкості (hardiness), толерантності до невизначеності, рівня суб'єктивного контролю, рівня розвитку вибіркової та концентрації і стійкості уваги, швидкості у діях, вестибулярної стійкості, особливостей копінг-стратегій протягом навчання.

Практичне значення результатів дослідження дисертаційної роботи полягає у впровадженні концепції психофізичної підготовки у процес фізичного виховання студентів, що сприяє підвищенню рівня готовності до професійної діяльності.

Основні результати дослідження впроваджено у навчальний процес з фізичного виховання Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, Українського державного університету залізничного транспорту та Дніпропетровського коледжу транспортної інфраструктури, а також у навчальний процес Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту при викладанні навчальної дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання у вищих навчальних закладах», Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини при проведенні лекцій та практичних занять з курсу «Організація і методика оздоровчої фізичної культури».

Кандидатську дисертацію за темою «Структура і динаміка життєвої позиції особистості студента педвузу» захищено у 1992 році. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської не використано.

Апробація результатів дослідження, повнота їх викладу в опублікованих працях. Основні положення дослідження доповідалися на таких наукових конференціях: 66-й – 77-й Міжнародних науково-практичних конференціях «Проблеми і перспективи розвитку залізничного транспорту» (Дніпропетровськ, 2006–2017); VI, X, XI, XIII, XIV Міжнародних науково-практичних конференціях «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації» (Дніпропетровськ, 2010, 2014, 2016, 2018, 2019); I і III Міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту і туризму» (Запоріжжя, 2009, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт та здоров'я нації» (Вінниця, 2011); IV-й – XI-й Міжнародних науково-методичних конференціях «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (Київ, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020); I Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми фізичного виховання і спорту в сучасних умовах» (Дніпропетровськ, 2015); Міжнародній науковій конференції «Безпека в

сучасному світі» (Дніпро, 2019); Міжнародній науковій конференції «Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність» (Дніпро, 2019); I і II Міжнародних наукових конференціях «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку» (Дніпро, 2019, 2020); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фізичне виховання – здоров'я студентів» (Донецьк, 2009); Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання» (Дніпропетровськ, 2013, 2014); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Легка атлетика у навчальному процесі учнівської та студентської молоді» (Кривий Ріг, 2013); I і II Всеукраїнських наукових конференціях «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпропетровськ, 2015, 2016); регіональній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми фізичного виховання і спорту в сучасних умовах» (Дніпро, 2016); I і II Всеукраїнських наукових конференціях «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпро, 2016, 2017); I і II Всеукраїнських наукових конференціях «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпро, 2016, 2017); I і II Всеукраїнських наукових конференціях «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (Дніпро, 2017, 2018); підсумкових наукових конференціях кафедри теорії і методики фізичного виховання Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту (Дніпро, 2016, 2017, 2018, 2019).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 60 наукових працях, з них 1 монографія, 22 статті у фахових виданнях України, з яких 8 увійшли до міжнародних наукометричних баз, 26 публікацій апробаційного характеру та 11 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Особистий внесок здобувача в опублікованих зі співавторами наукових працях полягає у виборі наукової проблематики, обґрунтуванні її актуальності, визначенні напрямку дослідження та аналізі наукових даних з

теми роботи, визначенні мети, об'єкта і предмета дослідження, в організації і виконанні експериментальної частини роботи, систематизації та інтерпретації статистичного і фактичного матеріалу, формулюванні висновків.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, семи розділів, висновків, списку використаних джерел (572 найменування, з них 48 іноземними мовами), 17 додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 540 сторінок. Обсяг основного тексту – 367 сторінок. Роботу ілюстровано 76 таблицями та 7 рисунками.

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано на зв'язок роботи з науковими планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічні основи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів, визначено особистий внесок здобувача у спільно опублікованих наукових працях, подано інформацію про апробацію і впровадження результатів дослідження, вказано кількість публікацій автора за темою дисертації.

У *першому розділі* **«Сучасний стан розробки проблеми психофізичної підготовки особистості до професійної діяльності у фізичному вихованні»**, автором викладено результати аналізу літературних джерел з таких питань: психофізична підготовка як об'єкт наукових досліджень; психофізична підготовленість як складова професійної придатності особистості; професійно-прикладна фізична підготовка в системі підготовки фахівців до професійної діяльності; сучасні підходи щодо використання засобів психофізичної підготовки до професійної діяльності.

Аналіз літературних джерел дав автору можливість стверджувати про низьку ефективність вітчизняної системи фізичного виховання у закладах вищої освіти, оскільки у переважної кількості студентів не сформований необхідний рівень психофізичної готовності до здійснення майбутньої професійної діяльності.

Автор зазначає, що у підготовці студентів до професійної діяльності важливу роль відіграє професійно-прикладна фізична підготовка, яка здійснюється в процесі викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання». Водночас, проблема формування у студентів психологічних і психофізичних складових готовності до здійснення майбутньої професійної діяльності залишається недостатньо розробленою.

Систематизуючи сутнісно-змістову характеристику категорії «психофізична підготовка», здобувач констатує її різне тлумачення дослідниками. Деякі з них ототожнюють цю категорію з поняттями «психологічна підготовка» і «психофізіологічна підготовка». Здобувачем запропоноване таке визначення дефініції «психофізична підготовка» - це складова фізичного виховання, спеціалізована стосовно психологічних і психофізичних особливостей майбутньої професійної діяльності.

Обсяг першого розділу 76 сторінок, що складає 20,1% від загального обсягу дисертаційної роботи. Результати теоретичного дослідження представлені у 8 публікаціях автора.

У другому розділі **«Методи та організація дослідження»** представлена система взаємодоповнюючих, адекватних меті й завданням дослідження методів, наведено відомості про контингент обстежуваних, а також надано інформацію щодо організації та етапів дослідження.

Для досягнення постановленої мети й вирішення завдань дослідження було використано такі методи: вивчення та аналіз літературних джерел; опитування; педагогічне спостереження; педагогічне тестування; педагогічний експеримент; психодіагностичні методи; методи математичної статистики.

Згідно з темою і завданням, дослідження проводилося протягом 2005–2020 років на базі Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна.

На першому етапі (січень 2005 – грудень 2006 рр.) був здійснений аналіз науково-методичної літератури та нормативних документів щодо

вдосконалення системи фізичного виховання у закладах вищої освіти.

На другому етапі (січень 2007 – грудень 2008 рр.) предметом аналізу були теоретико-методологічні, професійні та педагогічні передумови необхідності розробки концепції психофізичної підготовки у фізичному вихованні.

На третьому етапі дослідження (січень 2009 – серпень 2010 рр.) проведено констатувальний експеримент, мета якого полягала в отриманні первинної інформації про рівень фізичних якостей та психологічних характеристик студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту. Загальна кількість учасників дослідження склала 600 осіб, що проходили навчання на I–II курсах. З них 522 – юнаки, 78 – дівчата. На основі отриманих результатів було обґрунтовано та розроблено концептуальні засади психофізичної підготовки студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту. Визначені такі аспекти, як структура психофізичної підготовки, етапи її впровадження у процес фізичного виховання, засоби психофізичної підготовки.

На четвертому етапі (вересень 2010 – серпень 2012 рр.) проведено формувальний експеримент з метою перевірки ефективності розробленої концепції психофізичної підготовки студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту. У рамках експерименту були сформовані п'ять експериментальних (представляли п'ять спеціальностей) і одна контрольна група студентів (по 33 студенти в кожній). Загальна кількість цих студентів – 198 осіб. Окремим аспектом формувального експерименту стала перевірка припущення про можливість застосування психофізичної підготовки для зниження особистісної тривожності у студентів, які мають її високий рівень. У цьому дослідженні взяли участь 120 студентів (60 юнаків і 60 дівчат). Було сформовано одну експериментальну й одну контрольну групу у юнаків, і одну експериментальну та одну контрольну групу у дівчат (по 30 осіб у кожній).

Заняття в усіх групах, які брали участь в експерименті, проводились упродовж двох навчальних років (перший і другий курс навчання студентів).

На п'ятому етапі (вересень 2012 – серпень 2015 рр.) було здійснено обробку отриманих даних за допомогою методів математичної статистики, проведено аналіз та обговорення результатів дослідження, виконано впровадження результатів дослідження в практику кафедр фізичного виховання інших закладів вищої освіти.

На шостому етапі (вересень 2015 – січень 2020 рр.) проведено оформлення дисертаційної роботи, сформульовано основні висновки. Дисертаційна робота була підготовлена до апробації та офіційного захисту.

У *третьому розділі* **«Теоретико-методологічні, професійні та педагогічні передумови концепції психофізичної підготовки у фізичному вихованні»** автором розкриваються передумови необхідності розробки концепції психофізичної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту до професійної діяльності в процесі фізичного виховання у закладі вищої освіти.

Грунтовний аналіз літературних джерел дозволив автору зробити висновок про те, що в сучасній психології загальновизнаним є положення про взаємовплив організму та психіки людини. Це положення є надзвичайно важливим для фізичного виховання саме в контексті вирішення завдань реалізації психофізичної підготовки. Дослідження прихильників організмичної теорії в психології (К. Гольдштейн, Р. Уілер, Х. Уернер); психоаналізу (З. Фрейд, К. Г. Юнг, А. Адлер, К. Хорні); психосоматичного підходу в медицині (Е. Данбар, Г. Бергман, А. Йорес); теорії психології розвитку (Г. Крайг); тілесно-орієнтованої психотерапії (В. Райх, А. Лоуен, І. Рольф, А. Янов) дають підстави фахівцям з фізичного виховання зробити припущення про те, що, впливаючи на організм людини (використовуючи фізичні вправи), можна формувати складові її психічної структури.

Прийняття такої методологічної позиції створює підґрунтя для розуміння процесів формування у фізичному вихованні таких психофізичних складових, як особистість людини, пізнавальні процеси, емоційно-вольова сфера, що дозволяє цілеспрямовано впливати на підвищення психофізичної

підготовленості студентів.

Професійними передумовами створення концепції психофізичної підготовки студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту у фізичному вихованні є вимоги до інженерних професій працівників залізничного транспорту. Вони ґрунтуються на кваліфікаційних характеристиках основних інженерних професій працівників залізничного транспорту, в яких наведено якості, що сприяють або перешкоджають успішному виконанню професійної діяльності. Основну увагу необхідно звернути на формування емоційної стійкості, оперативного мислення, концентрації та стійкості уваги.

Педагогічною передумовою необхідності вдосконалення процесу психофізичної підготовки майбутніх фахівців є сучасний стан організації фізичного виховання у закладах вищої освіти. Аналіз нормативних документів показує, що в системі фізичного виховання студентів останнім часом започатковано зміни у зв'язку з документами, прийнятими МОН України, а саме лист Міністерства освіти і науки України від 13.03.2015 № 1/9 – 126 «Щодо особливостей організації освітнього процесу та формування навчальних планів у 2015/2016 навчальному році» та лист від 25.09.2015 № 1/9 – 454 «Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах». Зазначені в цих документах рекомендації закладам вищої освіти щодо викладання фізичного виховання як навчальної дисципліни (вибірковість вивчення, відсутність заліку) по суті виводять фізичне виховання за межі навчального процесу. Це може призвести до суттєвого зниження рівня фізичних якостей та психологічних характеристик студентів, що, в свою чергу, неминуче негативно позначиться на їх загальній готовності до професійної діяльності. Реалізація психофізичної підготовки до професійної діяльності є важливим аргументом збереження фізичного виховання як навчальної дисципліни.

Результати, отримані в процесі аналізу теоретико-методологічних, професійних та педагогічних передумов, стали теоретичним підґрунтям для

розробки концепції психофізичної підготовки студентів інженерних спеціальностей у процесі фізичного виховання. Здобувач зазначає, що найбільш важливим для майбутніх фахівців залізничного транспорту є формування у них в процесі професійної підготовки таких якостей: емоційна стійкість, висока нормативність поведінки, впевненість у собі, високий самоконтроль, адекватність самооцінки.

Розділ викладено на 74 сторінках тексту, а результати дослідження представлено у 18 публікаціях автора.

У четвертому розділі **Особливості розвитку фізичних якостей та психологічних характеристик студентів»** наведено результати констатувального експерименту щодо діагностики фізичних якостей та психологічних характеристик студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту, взаємозв'язку між показниками фізичної підготовленості та психологічними характеристиками у студентів, особливостями сформованості характеристик особистості у студентів основного і спортивного відділення.

На основі результатів емпіричного дослідження здобувачем виявлено, що студенти залізничних закладів вищої освіти мають низький загальний рівень фізичної підготовленості. У юнаків показники на рівні «задовільно» зафіксовано тільки у тестах «біг 100 м» і «піднімання тулуба в сід за одну хв». За всіма іншими тестами («біг 3000 м», «нахил вперед з положення сидячи», «човниковий біг 4×9 м», «підтягування на перекладині», «стрибок у довжину з місця») показники перебувають на рівнях «незадовільно» або «погано». У дівчат показники на рівні «добре» встановлено тільки за таким видом випробувань, як «нахил вперед з положення сидячи», на рівні «задовільно» встановлено за тестом «піднімання тулуба в сід за одну хвилину», на рівні «незадовільно» зафіксовано за такими тестами, як «човниковий біг 4×9 метрів» і «стрибок у довжину з місця», а на рівні «погано» – у «бігу на 100 метрів» і «бігу на 2000 метрів».

Доведено, що навчальні заняття з фізичного виховання в обсязі 4 навчальних годин на тиждень є чинником, який суттєво впливає на позитивну динаміку фізичної підготовленості студентів. Статистично значущі відмінності в групах юнаків, які відвідували навчальні заняття з фізичного виховання один і два рази на тиждень зафіксовано за всіма тестами ($p < 0,01$) на користь тих, хто відвідував заняття два рази на тиждень. Відповідні відмінності зафіксовано і в аналогічних групах дівчат (за винятком тесту «нахил вперед з положення сидячи»).

Доведено недостатню підготовленість значної частини студентів (за винятком показника життєстійкості) за показниками особистісної тривожності (високі показники виявлено у 14 % юнаків і в 49 % дівчат), використання адаптивних і відносно адаптивних копінг-стратегій (у юнаків неадаптивні стратегії складають у когнітивній сфері – 16 %, емоційній – 23,3 %, поведінковій – 18 %; у дівчат неадаптивні стратегії становлять у когнітивній сфері – 21,6 %, емоційній – 30,3 %, поведінковій – 37,6 %), вибірковості (34 % юнаків потребують розвитку цієї характеристики) та концентрації і стійкості уваги (75 % юнаків і 35 % дівчат потребують розвитку цієї характеристики), швидкості в діях (49 % студентів мають низький рівень розвитку цього показника).

Виявлено, що для студентів (і юнаків, і дівчат) характерним є низький рівень розвитку таких складових толерантності до невизначеності, як «пристрасність» (юнаки – 59 %, дівчата – 72 %), «винахідливість» (юнаки – 61 %, дівчата – 72 %), «оптимізм» (юнаки – 76 %, дівчата – 82 %), «сміливість, підприємливість» (юнаки – 100 %, дівчата – 100 %), «адаптивність» (юнаки – 100 %, дівчата – 97 %), «упевненість» (юнаки – 74 %, дівчата – 67 %), «толерантність до двозначності» (юнаки – 92 %, дівчата – 100 %).

В ході дослідження доведено позитивний вплив занять спортом на формування рис особистості та характеристик уваги у студентів: навчальні заняття з фізичного виховання у спортивному відділенні суттєво сприяють

формуванню у студентів емоційної стійкості, сміливості, довірливості. Зокрема заняття легкою атлетикою сприяють формуванню у студентів емоційної стійкості, усвідомленого дотримання норм і правил поведінки, наполегливості в досягненні мети, точності, відповідальності, ділової спрямованості, розвитку уяви і творчого потенціалу особистості. Заняття важкою атлетикою допомагають у формуванні впевненості у собі, незалежності в судженнях і поведінці, відкритості, товариськості, уважності, активності в усуненні конфліктів. Заняття спортивними іграми сприяють розвитку в студентів характеристик уваги.

Результати кореляційного аналізу отриманих даних свідчать, що низка фізичних і психологічних характеристик у студентів є взаємопов'язаними. Так статистично значуща кореляція виявлена між показниками спритності і вибіркової уваги ($r_s = -0,433$, $p < 0,05$), спритності та концентрації і стійкості уваги ($r_s = -0,389$, $p < 0,05$), загальним рівнем фізичної підготовленості й особистісною тривожністю ($r_s = -0,322$, $p < 0,05$). Значущі кореляційні зв'язки встановлено також між загальним рівнем фізичної підготовленості та вибірковою увагою ($r_s = 0,538$, $p < 0,01$), концентрацією та стійкістю уваги ($r_s = 0,386$, $p < 0,05$).

На підставі наведених даних зроблено висновок про те, що зростання рівня фізичної підготовленості студентів суттєво покращує в них рівень розвитку вибіркової, концентрації та стійкості уваги; знижує рівень особистісної тривожності; покращення результатів студентів у тесті «човниковий біг 4×9 м», який характеризує здатність до оцінки просторово-часових параметрів руху, суттєво впливає на підвищення рівня розвитку уваги.

Розділ викладено на 59 сторінках тексту, а результати дослідження представлені у 23 публікаціях автора.

У н'ятому розділі **«Концепція психофізичної підготовки студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту у процесі фізичного виховання»** автором представлена структура концепції психофізичної

підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту та етапи її впровадження у процес фізичного виховання закладу вищої освіти.

Структурними компонентами авторської концепції психофізичної підготовки є: передумови (теоретико-методологічні, професійні, педагогічні); мета концепції; принципи, на основі яких реалізується концепція; сфери психофізичної підготовленості майбутніх фахівців, на які здійснюється вплив; організаційно-педагогічні умови реалізації концепції; етапи впровадження концепції; компоненти готовності майбутніх фахівців; критерії ефективності концепції. Було визначено організаційно-педагогічні умови впровадження концепції в процес фізичного виховання в умовах закладу вищої освіти.

Реалізація розроблених організаційно-методичних засад психофізичної підготовки у процесі фізичного виховання студентів відбувалась у три етапи – підготовчий, основний і контрольний. Завданнями підготовчого етапу були: підготовка науково-педагогічних працівників до організації та проведення психофізичної підготовки студентів у процесі фізичного виховання; обґрунтування змісту занять з фізичного виховання зі студентами; формування у студентів позитивної мотивації до підвищення власного рівня психофізичної підготовленості до професійної діяльності. Другий етап – основний. Його завданнями були: 1) впровадження засобів психофізичної підготовки в навчальний процес з фізичного виховання; 2) формування у студентів професійно значущих психофізичних якостей; 3) підвищення теоретико-методичних знань студентів у сфері психофізичної підготовленості; 4) формування у студентів практичних умінь і навичок щодо використання засобів психофізичної підготовки в процесі самостійних занять. Організація цієї роботи передбачала проведення відповідної спеціалізованої підготовки у навчальний час. Третій етап – контрольний. Завданнями, які вирішувались на цьому етапі, були: оцінка рівня сформованості професійно значущих психофізичних якостей студентів; оцінка фізичної та теоретичної підготовленості з фізичного виховання.

Передбачався щосеместровий контроль психофізичної підготовленості (у першому, другому, третьому і четвертому семестрі).

Здобувачем визначені такі критерії ефективності запропонованої концепції психофізичної підготовки студентів: підвищення рівня розвитку фізичних якостей; сформованість певних професійно значущих (для залізничників) рис (факторів за Р. Кеттеллом) особистості; сформованість адаптивних та відносно адаптивних когнітивних і поведінкових копінг-стратегій; сформованість низки складових толерантності до невизначеності; зниження високих показників особистісної тривожності; підвищення рівня розвитку вибірковості, концентрації та стійкості уваги; підвищення рівня розвитку вестибулярної стійкості; підвищення рівня знань студентів щодо сфери психофізичної підготовленості фахівця.

Розділ викладено на 49 сторінках тексту а результати досліджень відображено у 20 публікаціях автора.

У шостому розділі дисертації **«Експериментальна перевірка ефективності авторської концепції психофізичної підготовки студентів»** наведено дані формувального експерименту, які свідчать про ефективність запропонованої концепції щодо формування у майбутніх фахівців низки професійно значущих характеристик.

Так, впровадження концепції психофізичної підготовки сприяє підвищенню рівня фізичної підготовленості студентів. В експериментальних групах зафіксовано зростання результатів у таких тестах: «біг 100 метрів» ($p < 0,01$); «біг 3000 метрів» ($p < 0,01$); «нахил вперед з положення сидячи» ($p < 0,01$); «підтягування на перекладині» ($p < 0,01$); «піднімання тулуба в сід за одну хвилину» ($p < 0,01$); «стрибок у довжину з місця» ($p < 0,01$). При цьому слід зазначити, що статистично значущі відмінності показників у експериментальних групах виявлено за всіма видами випробувань. У контрольній групі статистично значуща позитивна динаміка виявлена тільки за результатом виконання тесту «нахил вперед з положення сидячи» ($p < 0,05$).

За результатами дослідження доведено, що впровадження концепції психофізичної підготовки студентів різних спеціальностей сприяло формуванню у студентів професійно значущих рис (факторів) особистості, адаптивних і відносно адаптивних когнітивних і поведінкових копінг-стратегій, толерантності до невизначеності, зниженню високих показників особистісної тривожності.

Виявлено ефективність застосування у фізичному вихованні концепції психофізичної підготовки для зниження високих показників особистісної тривожності у студентів. В експериментальній групі юнаків з високим рівнем особистісної тривожності зниження відбулось на рівні $p < 0,01$. В аналогічній контрольній групі юнаків статистично значущих змін не відбулось. В експериментальній групі дівчат з високим рівнем особистісної тривожності зниження відбулось на рівні $p < 0,01$. В аналогічній контрольній групі дівчат статистично значущих змін не відбулось.

Встановлено, що реалізація концепції психофізичної підготовки сприяла розвитку в студентів концентрації і стійкості уваги, а також вестибулярної стійкості.

Доведено ефективність реалізації у процесі викладання дисципліни «Фізичне виховання» авторської концепції психофізичної підготовки студентів, що суттєво підвищує значення цієї дисципліни. Концепція може бути рекомендована для впровадження у процес фізичного виховання для професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту у закладах вищої освіти.

Виходячи із наведеного зауважимо, що поставлені в дисертаційному дослідженні завдання виконані повною мірою, а мета роботи досягнена.

Розділ викладено на 68 сторінках тексту, а результати досліджень відображено у 16 публікаціях автора.

У *сьомому розділі* **«Аналіз та узагальнення результатів дослідження»** згідно з логікою наукового пошуку, аналіз та узагальнення поданих у

дисертаційній роботі результатів дослідження передбачали оцінку рівня досягнення поставленої мети.

Представлено три групи даних, отриманих у ході дослідження:

– *підтверджено* дані про значення фізичного виховання у підготовці фахівців до професійної діяльності (О. О. Єгоричев, 2005; О. І. Подлесний, 2008; І. Г. Бондаренко, 2009; Л. П. Пилипей, 2011; В. О. Садовський, 2012; О. М. Ольховий, 2013; С. М. Футорний, 2015; Ю. О. Доценко, 2015; Ю. О. Остапенко, 2015; Н. Є. Пангелова, 2016; Т. В. Людовик, 2016; V. Kashuba (2017); I. Asauluk, A. Dyachenko (2017); Є. О. Карабанов, 2017; В. О. Кашуба, 2019; V. Chernii, O. Shevchenko, O. Nievorova, A. Melnyk, A. Kramarenko, T. Nikonenko (2020); про низький рівень фізичної підготовленості сучасних студентів (Л. П. Пилипей, 2011; Л. П. Долженко, 2013; О. Я. Дубинська, 2014; Н. В. Петренко, 2015; Н. В. Москаленко, 2017; І. П. Випасняк, 2019; І. О. Асаулюк, 2020);

– *дістали подальшого розвитку* наукові дані про формування психічних характеристик у фізкультурній діяльності (В. Л. Маріщук, 1964; Д. О. Петров, 2005; О. В. Пристав, 2005; А. Г. Саракул, 2005; В. С. Хагай, 2008; Ю. І. Родін, 2009; С. В. Галіцин, 2011; В. М. Шебеко, 2011; Н. Є. Пангелова, 2014); про формування особистості у фізкультурній діяльності (О. І. Головченко, 2011; Є. Г. Матвеев, 2012; В. Ю. Солонський, 2012); про ефективність засобів фізичної культури для розвитку вестибулярної стійкості (О. У. Холтобіна, 1994; В. Г. Стрілець, 1995; В. Л. Ботяєв, 1999; В. А. Климачов, 2000; Г. В. Бикова, 2001; І. П. Масляк, 2004; Д. В. Сишко, 2009; В. А. Романенко, 2011; Н. О. Чертихіна, 2013); про використання копінг-стратегій представниками різних груп населення (С. А. Хазова, 2002; О. І. Склень, 2006; І. В. Шагарова, 2008; В. І. Воронова, 2012; О. В. Шевяков, 2014); рівень теоретичної підготовленості з фізичної культури студентів (О. Андрєєва, У. Катерина, 2014; V. Kashuba, I. Asauluk, A. Dyachenko, 2017; Y. Imas, M. Dutchak, O. Andrieieva, V. Kashuba, I. Kensytska, O. Sadovskyi, 2018);

– *вперше* з позиції дослідження теоретико-методологічних,

професійних та педагогічних передумов здійснено обґрунтування психофізичної підготовки як складової фізичного виховання студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту, яка спрямована на вирішення завдань підвищення готовності до професійної діяльності;

– *вперше* науково обґрунтовано та розроблено концепцію психофізичної підготовки студентів закладів вищої освіти залізничного транспорту, яка спрямована на підвищення рівня готовності студентів до професійної діяльності. Структурними елементами концепції є: передумови, мета, завдання, принципи, напрями впливу на сферу психофізичної підготовленості, організаційно-педагогічні умови, етапи впровадження, визначені компоненти готовності та критерії ефективності;

– *вперше* запропоновано новий підхід до визначення змісту поняття «психофізична підготовка», яка розглядається як частина (сторона) фізичного виховання, спеціалізована стосовно психологічних і психофізичних особливостей майбутньої професійної діяльності студентів;

– *вперше* при порівняльному аналізі сформованості складових особистості студентів, які займаються в основному та спортивному відділеннях, встановлено, що у студентів спортивного відділення відбувається більш інтенсивне формування низки професійно значущих для залізничного транспорту факторів особистості, у порівнянні із студентами основного відділення, що пов'язано з більш високим рівнем загальної та спеціальної фізичної підготовленості;

– *вперше* доведено залежність між фізичною і психофізичною підготовленістю студентів, яка виявляється в тому, що зростання загального рівня їх фізичної підготовленості (особливо координаційних здібностей) сприяє покращенню показників вибіркової, концентрації та стійкості уваги, а також – зниженню рівня особистісної тривожності;

– *вперше* виявлено позитивний вплив засобів психофізичної підготовки в процесі фізичного виховання на формування у студентів низки професійно значущих рис особистості (емоційної стійкості, високої

нормативності поведінки, впевненості в собі, високого рівня самоконтролю, адекватності самооцінки), адаптивних і відносно адаптивних когнітивних і поведінкових копінг-стратегій, таких складових толерантності до невизначеності, як «сміливість, підприємливість», «адаптивність», «толерантність до двозначності», зниження високого рівня особистісної тривожності.

Висновки дисертаційного дослідження відображають отримані й описані в роботі результати, відповідають поставленій меті й завданням.

Список використаних літературних джерел оформлено у відповідності до встановлених вимог. Матеріали дисертаційної роботи оформлені згідно вимог до тексту наукової роботи.

Зміст дисертаційної роботи відповідає паспорту спеціальності 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Зміст автореферату є ідентичним основним положенням дисертаційної роботи.

Оцінюючи позитивно дисертаційну роботу Пічуріна В.В., вважаю за необхідне звернути увагу на окремі зауваження та дискусійні питання:

1. На нашу думку, до переліку умовних скорочень недоцільно було включати визначення певних понять (життєстійкість, психофізична підготовка, тривожність, копінг-стратегія та ін.), а зробити це у відповідних розділах.
2. У першому підрозділі, розглядаючи складові психофізичної підготовки фахівців різних сфер діяльності, автор зупиняється на дослідженні І.А. Бікмаєва, яке було присвячене проблемі психофізичної підготовки студентів спеціальності «Безпека життєдіяльності» у фізкультурних закладах вищої освіти (С. 71-72.). Але, фахівців такої спеціальності у спеціалізованих закладах вищої освіти (ЗВО) і на факультетах фізичного виховання педагогічних ЗВО в Україні не готують. Дисципліна з такою назвою («Безпека життєдіяльності») входить до блоку загальних дисциплін підготовки майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту.

3. Автор визначає поняття «психофізична підготовка» як складову фізичного виховання, що спеціалізована стосовно психологічних і психофізичних особливостей майбутньої професійної діяльності студентів. На нашу думку, необхідно уточнити складові психофізичних особливостей професійної діяльності.

4. Для виявлення взаємозв'язку між показниками фізичної підготовленості і психологічними характеристиками студентів автором був проведений кореляційний аналіз. Дисертант зазначає, що високий рівень кореляції виявлений між показниками вибіркової уваги і загальним рівнем фізичної підготовленості ($r=0,53$). Однак, відомо, що високий рівень кореляції знаходиться у межах коефіцієнту кореляції від 0,70 до 0,99. Таким чином, можна говорити тільки про наявність середнього рівня взаємозв'язків між показниками фізичної підготовленості і психологічними характеристиками досліджуваних студентів.

5. В анотації (С. 6) автор вказує, що головним засобом психофізичної підготовки студентів запропонованої концепції є заняття професійно значущими видами спорту. Але, як відомо, заняття (академічні, секційні, фізкультурно-оздоровчі та ін.) – це організаційні форми. Тому доцільніше говорити, що головним засобом є елементи професійно значущих видів спорту.

6. Необхідно відмітити деяке перевантаження тексту дисертації таблицями, кількість яких становить 76, що у певній мірі ускладнює сприйняття поданої інформації.

Однак, питання, які виникли при аналізі дисертаційної роботи, не мають принципової спрямованості і не знижують позитивної оцінки наукової праці, а більш відносяться до побажань та дискусій.

Висновки про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Пічуріна Валерія Васильовича за темою «Теоретико-методичні основи психофізичної підготовки студентів інженерних спеціальностей у процесі фізичного виховання» є завершеним самостійним

науковим дослідженням, що має теоретичне і практичне значення для оптимізації психофізичної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту до професійної діяльності в процесі фізичного виховання в умовах закладу вищої освіти.

За актуальністю розкритих питань, новизною отриманих результатів дослідження і практичним значенням дисертація Пічуріна В.В. відповідає п.10 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення.

Офіційний опонент:
завідувач кафедри теорії та методики
фізичного виховання і спорту ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», доктор наук з фізичного
виховання та спорту, професор

Підпис: Н.Є. Пангелова
Засвідчую:
Нач. ВК *Н.Є. Пангелова*